

DON KİŞOT, BİR ŞÖVALYE ÜZERİNE FANTASTİK ÇEŞİTLEMELER (OP.35)

Musa Eren İŞKODRALI*

ÖZET

“...Müzikte bir bardak birayı öyle doğru ve net bir şekilde belirtmek istiyorum ki her dinleyici bunun Pilsner mi yoksa Kulmbacher mi olduğunu anlayabilmeli...”**

Dünyaca ünlü besteci ve orkestra şefi Richard Strauss’a ait olan bu sözden de anlaşılacağı gibi uzun yıllar boyunca aldığı eğitim ve yaptığı birçok araştırma, kendisine özgü bir müzik dili oluşturmasına olanak sağlamıştır.

Bu çalışmada, Richard Strauss ve en gözde eserlerinden biri olan; Miguel de Cervantes’in romanından esinlenerek yazmış bulunduğu “Don Kişot, Bir Şövalye Üzerine Fantastik Çeşitlemeler Op.35” isimli çalışması hakkında genel bilgi ve yaratmış olduğu çağdaş formdaki müziği anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Don Kişot, Miguel de Cervates, Richard Strauss, müzik, biyografi

DON QUIXOTE, FANTASTIC VARIATIONS ON A THEME KNIGHTLY CHARACTER OP.35

ABSTRACT

“...I want to be able to depict in music a glass of beer so accurately that every listener can tell whether it is a Pilsner or a Kulmbacher...”

As it is understood from this quotation which belongs to the worldwide known composer and maestro Richard Strauss, the education that he received for

* Yrd.Doç.Dr.,Trakya Üniversitesi musaereniskodrali@gmail.com

** İŞKODRALI M.E. (2008), Richard Strauss, Don Kişot Adlı Eserinin Teknik Açından İncelenerek Yorumla Yönelik Kolaylıkların Belirlenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

many years and a number of studies he conducted gave him an opportunity to create an original musical language.

In this study, it was attempted to give a general information about Richard Strauss and one of his most popular works, namely “Don Quixote, Fantastic Variations on a Theme of Knightly Character Op.35” inspired by the novel of Miguel de Cervantes’s, and to explain the music in a contemporary form that he created.

Keywords: *Don Quixote, Miguel de Cervantes, Richard Strauss, music, biography.*

1. GİRİŞ

Müzik tarihindeki önemi ve yeri büyük olan; ayrıca Richard Wagner ve Johannes Brahms’ın devamı olarak nitelendirilen besteci, kariyeri boyunca yazmış olduğu birçok çalışması ile 20. yüzyıla damgasını vurmuştur. Büyük yeteneği ile almış olduğu eğitimin birleşmesi sonucu kısa bir süre içerisinde sanat camiasındaki yerini almaya hak kazanmış olmasının yanı sıra yenilikler konusunda da eserlerinde her zaman hayal gücünü beslemek ve zekâsını yaratıcılığa dönüştürebilmek için hem edebi, hem de görsel imgelere ihtiyaç duymuştur.

Sanat hayatı boyunca yarattığı olağan üstü güzellikteki birçok eser; müzikal açıdan içerisinde yeni ve çağdaş formlar barındırması ile alışlagelmemiş etkiler ve kulak tırmalayıcı sesler gibi derlemeleri de kapsamış olmasından ötürü zamanının birçok müzik eleştirmeni ve meslektaşları tarafından yeterince olumlu tepkiler görmemiştir.

Bu çalışmalarından biri olan “Don Kişot, Bir Şövalye Üzerine Fantastik Çeşitlemeler (Op.35)” isimli eseri de; ikinci çeşitlemesindeki koyunların meleyişini canlandıran tema yüzünden birçok eleştiriye maruz kalmış ve aşırı tepki görmüştür. Miguel de Cervantes tarafından yazılmış olan bu roman aynı kalitede besteci Strauss tarafından da kaleme alınmış olması ile her ne kadar çağdaş bir form yapısına sahip olduğu için tepki görmüş olsa da geleceğin müziği açısından büyük bir gelişim sağlamıştır.

Mizah içerikli ve bir o kadar ders verici olması ile dünya klasikleri arsında yerini almış olan bu çalışmada Richard Strauss, romanı müziğe aktarırken sadece mizahi yönleri değil, insanlık ve acıma ile ilgili öğeleri de derinden yakalayıp asil bir şekilde tasvir etmiştir. İki tür insan ve birbiri ile çelişen var oluş yorumlarını net bir şekilde anlatan bu senaryo, yazar ve besteci tarafından mükemmel bir şekilde ortaya konulmuştur.

Biri pratikten uzak idealist bir tavır takınan Don Kişot, diğeri gerçekçi ve belki de tüm insanlar tarafından en körü olan Sanço Panza.

2. PROBLEM

Ünlü Macar piyanist ve besteci Franz Liszt'in sanat hayatı boyunca savunduğu "...Yeni fikirler, beraberinde yeni formlar oluşturmayı gerektirir..."¹ sloganına verilebilecek en büyük örneklerden biri Alman besteci Richard Strauss'un engin müziğidir. "Don Kişot" gibi yazdığı diğer eserleri de her zaman müzik eleştirmenleri tarafından birçok olumsuz değerlendirmelere maruz kalmış olsa da besteci, bu sergilediği tavrıdan hiçbir zaman taviz vermemiştir. Romantik duruşa muhalif biri olarak Strauss, müzikal stili her zaman tarihsel değil, daha çok 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan akımları öngören eleştirel bir tarzda ele almayı tercih etmiştir.

Senfonik şiir olarak isimlendirdiği "Don Kişot, Bir Şövalye Üzerine Fantastik Çeşitlemeler (Op.35)" isimli bu çalışması da form yapısı olarak, bir hikâyeyi anlatan, görsel bir imge sunan ya da bir fikri iletmeye çalışan müzik türü olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple Strauss, belki de diğer son dönem 19. yüzyıl bestecilerinden daha fazla program müziği ile özdeşleştirilmiştir. Anlatılmak istenen bu araştırmada:

1. Tema ve beraberinde on çeşitlemeden oluşan eserin öncesinde Strauss hakkında kısa bir fikir edinme,
2. Eserin yazımı ve ilk seslendirilişi hakkında genel bir bilgi edinme,
3. Eserin Miguel de Cervantes'in romanından uyarlanırken daha çok hangi temaların ön plana çıkartıldığı hakkında öneriler sunulmuştur.

2. AMAÇ

Bestecinin program müziği repertuarı arasında ki en betimleyici olan eseri; birçok sanat adamının yaratıcılığına ilham kaynağı olmuş İspanyol yazar Miguel de Cervantes'in ünlü romanı "Don Kişot" tur. Küçük bir köy asilzadesinin şövalye kitaplarından etkilenip, daha sonra silahtar olan Sanço

¹ İŞKODRALI M.E. (2008), Richard Strauss, Don Kişot Adlı Eserinin Teknik Açısından İncelenerek Yorumla Yönelik Kolaylıkların Belirlenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Panza ile birlikte ki maceralarını ele alan bu roman, besteci Richard Strauss'un ilgisini çekmiş ve kitabı müziğe dökmeye karar vermiştir.

Müziği adeta bir tiyatro oynanıyormuşçasına bu kadar birebir tasvir edebilen yetenekteki Strauss'un sanatı ve bu eser üzerindeki sergilemiş olduğu yenilikler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

3. RİCHARD STRAUSS'UN HAYATI

Müzisyen bir ailenin çocuğu olarak 11 Haziran 1864 yılında doğmuştur. İlk müzik eğitimine başlamasının yanı sıra altı yaşlarında da ilk besteleme denemelerini Friedrich Wilhelm Meyer rehberliğinde yapmıştır. Strauss'un, çocukluk döneminin bu yıllarında almış olduğu yoğun eğitimin yanı sıra müzikal gelişimindeki en büyük etkiyi; Haydn, Mozart, Beethoven ve Schubert'in büyük hayranı olan aşırı muhafazakâr babası ile Münih kentinin önde gelen bestecisi ve teorisyeni Ludwig Thuille yapmıştır.

Erken dönem çalışmaları olarak genellikle şan, piyano ve oda müziği ağırlıklı eserler yazarken; 1870'lerin sonlarına doğru daha çok orkestra için eserler bestelemeye yönelmiştir. Daha sonra üniversite yıllarında almış olduğu felsefe ve tarih dersleri vasıtasıyla; irrasyonalist ve karamsar olarak bilinen ünlü Alman filozof ve düşünür Arthur Schopenhauer'un çalışmaları onun daha çok entelektüel merakının uyanmasına sebep olmuş ve aldığı bilgiler doğrultusunda oluşan yeni estetik anlayışı, gelecek on yıl boyunca müzikal gelişiminde büyük etkiler yaratmıştır.

Yavaş yavaş sanat camiasındaki yerini emin adımlarla kazanmaya başladığı bu yıllarda tanışıp yakın arkadaşı olduğu Alexander Ritter, genç bestecinin Arthur Schopenhauer'a olan ilgisini farklı bir yöne çekebilmek adına, ünlü besteci ve piyanist Franz Liszt'in bestelemiş olduğu senfonik şiirleri kendisine sunmuştur. Bu eserleri inceleyen besteci, "...*Yeni fikirler, beraberinde yeni formlar oluşturmayı gerektirir...*"² şeklindeki sloganın, yapılmış olan bu çalışmalar üzerindeki temel prensip olduğunu anlamış ve Ritter'e kendisine geleceğin müziğinin merkezinde yer alma fırsatını sunduğu için teşekkür etmiştir.

Bir sanatçı olarak her yeni konuya yeni bir form yaratma sorumluluğunu benimsemiş olan Strauss, edindiği bilgi ve tecrübelerin

² İŞKODRALI M.E. (2008), Richard Strauss, Don Kişot Adlı Eserinin Teknik Açından İncelenerek Yoruma Yönelik Kolaylıkların Belirlenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

birikimiyle 1896 yılında eşi ile birlikte tatil için Fransa'ya gittiği esnada Miguel de Cervantes'in ünlü romanı "Don Kişot"u müzikal hayata geçirmeye karar vermiştir. 11 Ekim'de günlüğüne "...*Büyük bir orkestra için ilk düşünce; Don Kişot, bir şövalye üzerine fantastik çeşitlemeler...*" şeklinde not almış ve eseri 22 Temmuz 1897 yılında tamamlamıştır.³

3.1 Don Kişot, Bir Şövalye Üzerine Fantastik Çeşitlemeler (OP.35)

Besteci tarafından Almanya'nın Münih kentinde tamamlanan eser, ilk kez 8 Mart 1898 yılında Franz Wüller yönetimindeki Gürzenich Senfoni Orkestrası tarafından seslendirilmiştir. Solistliğini Friedrich Grützmacher'in üstlendiği bu muazzam başyapıtın prömiyerine mazereti nedeniyle katılamayan Strauss, on gün sonra Frankfurt'ta tanınmış viyolonselci Hugo Becker tarafından eserin ikinci kez seslendirilişini ancak dinleyebilmiştir.

Tema ve Çeşitlemelerden oluşan eser, bütününde klasik bir form etkisi görülmekle birlikte; Tema ve Çeşitlemeler bariz bir şekilde Miguel de Cervantes'in Don Kişot'u ve sadık yardımcısı Sanço Panza'nın maceralarını resmetmektedir. Kederli Don Kişot, Sanço Panza ve diğer bütün karakterler, eser içinde rollerini etkileyici melodiler eşliğinde oynamaktadırlar. En bariz olanı da, Don Kişot'un uzun bir viyolonsel solosu ile temsil edilmesidir.

Tüm esere adeta bir viyolonsel konçertosu havasını veren bu çalışma, birçok yerde büyük başarı sağlamış gibi görünse de her dinleyiciden aynı takdiri aldığı söylenemez. 1899 yılında New York'ta sahnelendikten sonra Musical Courier'de (sanat dergisi) bir müzik eleştirmeni eser hakkında şöyle demiştir: "...*Richard Strauss, ikinci çeşitlemede koyunların korkunç meleyişini kulak tırmalayan bir etki ile verdiği andan itibaren armoni ve melodiye artık çoktan geride bırakmıştı. Bu müziğin günümüzden bir asır sonra ileride olup olmadığı tartışılabilir. Yüzyıl sonra, Strauss'un yazdığı müzikteki korkunç vuruşlara dair daha fazla şey biliniyor ve de bunlar daha çok takdir ediliyor olacaktır...*"⁴

³ İŞKODRALI M.E. (2008), Richard Strauss, Don Kişot Adlı Eserinin Teknik Açısından İncelenerek Yorumla Yönelik Kolaylıkların Belirlenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

⁴ İŞKODRALI M.E. (2008), Richard Strauss, Don Kişot Adlı Eserinin Teknik Açısından İncelenerek Yorumla Yönelik Kolaylıkların Belirlenmesi, Yayınlanmış

Eleştirmen bu son cümleyi aşağılayıcı bir üslupla yazmış olsa da haklı çıkmış ve 2012’de yani yazılışından tam 113 yıl sonra, Strauss’un yazmış olduğu armoniler kulağımıza artık gayet normal gelmektedir.

Program müziğinin sınırlarının bu olduğu söylenebilir. Eğer besteci tarafından eklenmiş açıklamalar içeren bir bülten verilmese hepimizin eserden aynı şeyi mi anlayacağı ise tartışmalı bir konudur. Ama diğer dramatik müzik türlerinde de aynı problem pekâlâ görülebilir. Strauss’un senfonik program müziği bestecisinden, müzik-drama bestecisine dönüşümü, kaleminden dökülen her notada görülebilmektedir. “Don Kişot” bir açıdan neredeyse görsel denecek kadar net bir müziktir ve bir Alman müzisyenin de zamanında dediği gibi “kulaklar için hareketli resimler” gibidir. Bunun yanı sıra eser aynı zamanda, büyüleyici bir tasvir müziği, tematik gelişim, melodik resim ve psikolojik yorumlamanın iç içe geçmiş hali olan kilometre taşı değerinde bir çalışmayı içermektedir.

Strauss’un girişi; Don Kişot’u çalışma odasında şövalyeliğe ilgili kitaplar okurken, kılıcını sallayan, hayali düşmanlarla dövüşen ve gittikçe delirip maceralarla dolu serüvene hazırlanırken göstermektedir. Ayrıca Sanço Panza’nın neşeli sesi de duyulur. Toplamda on çeşitlemeden oluşan eser, tamamen bu ikilinin maceralarını yansıtmaktadır. Son sayfalar, aşağılanma duygusu sonucu hayalleri yok olmuş, gururu kırılmış ve sonunda gerçekle yüzleşmek zorunda kalmış olan Don Kişot’u anlatırken, son satırda aşağı doğru kayan bir solo viyolonsel notası ise, ruhsal teslimiyetini ifade etmektedir.

Genel olarak eser içinde Don Kişot, şövalyelik üstüne kara kara düşünürken sürekli ardı ardına dönüşüm sağlayan giriş, uzundur ve trompet sesiyle ilk çeşitlemeye uzanan bir duraksama ile sona ermektedir. İkinci çeşitleme meşhur bir pasajdır ki Strauss, orkestranın burada koyunların melemesini taklit etmesi nedeniyle gerçekçiliğin limitlerini zorlaması açısından çok eleştirilmiştir. Don Kişot, koyun sürüsünü büyük imparator Alfanfanon’un orduları olarak görür ve onlara karşı savaşı. Bu kargaşa ve koyunların melemesi bariz bir şekilde duyulabilmektedir. İnanılmaz derecede abartılı bir diğer pasaj ise gökyüzüne doğru yapılan yolculuktur. (yedinci çeşitleme) Don Kişot ve Sanço Panza’nın tıpkı romandaki gibi bu çeşitlemede de tahta atlar üzerinde yerlerini alıp, gözleri bağlı bir şekilde hayali olarak göğe yükseldikleri anlatılmaktadır. Besteci Strauss burada

uğuldayan, vızıldayan bir rüzgâr makinesi ile birlikte flütler ve diğer çalgılar için de ölçülü pasajların yanı sıra sürekli timpani sesi kullanmıştır. İkisinin bu temaları, şiddetli rüzgâr sesleri içinde göğe doğru yükselircesine duyulmaktadır. Fakat orkestrada ki bazı çalgıların çeşitlemenin sonuna kadar sıkı sıkıya bağlı oldukları aşağı perdeden bir “re” notası, bize sürekli hatırlatıldığı üzere yerden asla yükselmemektedirler. Bu kısımdan anlaşılacağı gibi dönüm noktası diye bahsedebiliriz.

3.2 Hikâyenin Eser İçindeki Anlatımı

Eserin genel olarak bölümlerini ve yapısını incelediğimizde bestecinin hikâye metnini tema ve on çeşitleme şeklinde tasarladığı görülmektedir. Kısaca çalışma şöyle tasvir edilmiştir:

1. Çeşitleme: Şövalye ve yardımcısı, şövalyelik hakkında konuşarak serüvenlerine başlamaktadır. Don Kişot; değirmenlere saldırdığı bu esnada, orkestradaki tahta nefesli çalgıların melodi olarak kayma etkisi (glissando) ile birlikte timpani'nin sesi eşliğinde yere düşmektedir.

2. Çeşitleme: Koyunlara karşı kazanılan zafer tasvir edilirken; Don Kişot'un öfkeli saldırısı karşısında kaçışan koyunlar, tahta ve bakır nefesli çalgılar tarafından canlandırılmaktadır.

3. Çeşitleme: Eserdeki en asil kısımlardan biridir. Sanço Panza tarafından bazı sözde şüpheli tavırların ardından Don Kişot, şövalyelik üzerine konuşmaya başlamaktadır. Bu esnada orkestra renk değiştirir ve kemanlar şövalyenin ana temasını seslendirmektedir. Bölümün çok daha yavaş bir kısmı olan “Viel langsamer” isimli ikinci yarısı ise; koyunların ağlarcasına çıkardığı seslerin hemen ardından, kemanların genellikle “la diyez” notası çaldığı uzun bir çeşitlemeden oluşmaktadır.

4. Çeşitleme: Tövbekârlar ile olan macera ele alınmaktadır. Burada nefesli çalgılar tarafından çalınan, adeta sızlanan bir koral tema yer almaktadır. Soyguncu kötü adamlar gördüğüne inanan şövalye, onlara saldırır ve hırpalanarak yere serilmektedir. Hacılar kilise müziğini anımsatan bir tema ile uzaklaşırken Sanço Panza Don Kişot'un öldüğünü sanarak sızlanır, fakat bayılmış olan efendisi kendisine geldikten hemen sonra horlayarak uykuya dalmaktadır.

5. Çeşitleme: Efendisinin kalkmasına yardım eden Sanço Panza, daha sonra dinlenmek üzere uykuya dalmaktadır. Don Kişot, silahlı bir şekilde uyanık kalır ve ödül olarak sahip olmak istediği Dulcinea'nin hayalini kurmakla meşgul olmaktadır. Sevdiği genç kız; çılgın arp kadanslarının

eşliğiyle Don Kişot'a bir hayal olarak görünmektedir. Çeşitlemenin birkaç sayfası; uyuyan yardımcısını temsil eden nefesli çalgıların çaldığı adeta uyuklayan armonilerin üstünde dans eden solo viyolonsel teması ile yücelikle saçmalığı etkileyici bir şekilde iç içe buluşturmaktadır.

6. Çeşitleme: Don Kişot, Dulcinea zannettiği köylü genç kızla yolculukları esnasında karşılaşır ve bu sırada orkestra espirili bir tamburin melodisi duyurmaktadır. Sanço Panza, efendisine bu köylü kızın gerçekten Dulcinea olduğunu söylediği sırada hafif bir hayal kırıklığı yaşayan Don Kişot, bu genç kızın bir büyücünün kurbanı olduğu sonucuna varmaktadır.

7. Çeşitleme: Tahta atlar ile gökyüzüne yaptıkları yolculuk sırasında orkestrada ki nefesli ve yaylı çalgıların arpejleri, arp'ın kaydırmaları (glissandoları) ve davulun uğultusuyla ustaca desteklenen rüzgâr makinesi bu bölüme gerçekçi bir hava yaratmıştır.

8. Çeşitleme: Büyülü ormandaki yolculukları esnasında şövalye ve yardımcısı boş bir kayığa binmektedir. Akıntının yönünde yol aldıkları esnada gittikçe akıntının gücüne kendilerini kaptırmaları sonucu orkestranın gürültüsü eşliğinde tersyüz olmaktadır. Bu çeşitlemenin sonunda yaylı çalgılar için yazılmış olan parmak ile çalımlar (pizzicato), öykü kahramanlarının üstünden damlayan suları ve Strauss'un araya yerleştirdiği ezgiler, ise kendi güvenlikleri için ettikleri şükran dualarını tasvir etmektedir.

9. Çeşitleme: İki solo fagot eşliğinde canlandırılan iki büyücüyle olan mücadele, yaylı çalgılardan gelen pasajlar ile tasvir edilmiştir. Büyücü oldukları iddia edilen kişiler aslında zararsız birer keşişten ibarettir.

10. Çeşitleme: Bu çeşitleme harika ve Beyaz Ay şövalyesi ile olan savaşın anlatıldığı bölümdür. Aslında bu şövalye, Don Kişot'un memleketindeki komşusu Senior Carasco'dan başkası değildir. Çatışmanın şartlarına göre eğer kahramanımız yenilirse, kazanan ne derse onu yapmalıdır. Sonuçta atı elinden alınır ve evine yollanır. Kahramanlarımız evlerine doğru yol alırken bir çoban kavalı duyulur ve orkestra kederli timpani eşliğinde adeta feryat edercesine kendini duyurmaktadır. Ardından veda ve kutsama gelerek solo viyolonsel şövalyenin sesi olarak; hayata vedasını ve ardından son olarak ruhunu Tanrı'ya teslim edişini tasvir etmektedir.

Richard Strauss'un bu yapıtında şu kesinlikle doğrudur ki, eğer önceden söylenmese, çeşitlemelerde anlattıkları düşünülen olayları birebir bulabilmemiz mümkün olmayabilir. Fakat zihinlerimiz Strauss'un esprisine

yatkınsa, samimiyeti, mizahı, ironik karikatürleşmeyi ve zafer duygusunu hissetmeden geçemeyiz.

4. SONUÇ

Bestecilerin, duygu ve düşüncelerini yansıtmak için farklı stiller çerçevesinde yaratmış olduğu ifadeler, değişken akımlarla birlikte beraberinde çalgı tekniğinin kullanım alanlarındaki icra biçimlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Bunun yansıması olarak, her çalgıda birbirinden farklı gelişimler sonucu oluşan çok sesli müzik değişik yapılarda ve birçok besteci tarafından kullanılmıştır.

Bu sebeple Strauss'ta mümkün olduğunca yeni fikirlerini ortaya koymuş ve yazmış olduğu eserler, yaşamış bulunduğu dönemin oldukça ötesine seslenmiştir. Yenilikçi ve yaratıcı kişiliği ile senfonik şiir formunda müzikal olarak roman yazmaya en çok yaklaşmış biri olan besteci, hikâyelerini anlatırken son derece harika bir orkestral renkler dizisini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak bu çalışmada incelenen eser, Strauss'un en çok eleştiriye maruz kalmış "Don Kişot, Bir Şövalye Üzerine Fantastik Çeşitlemeler (Op.35)" isimli eseridir. Çeşitlemelerdeki imgelenen ifade araçlarının zenginliğinden yola çıkarak eserin son sayfaları, gerçek ve gerçeğin acı verici kısmından başka elinde hiçbir şey kalmamış, artık macerasının sora ermiş olduğunu anlamış olan Don Kişot'un hüznü eve dönüşünü net bir şekilde anlatmaktadır. Sırf bu tema yüzünden bile besteci Richard Strauss'a çok şey borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

İşkodralı, M. E. (2008), *Richard Strauss, Don Kişot Adlı Eserinin Teknik Açısından İncelenerek Yoruma Yönelik Kolaylıkların Belirlenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul.

Aktüze, İ. (2004), *Müziği anlamak*, Pan Yayınları, İstanbul

Cervantes, M. (2003), *Don Kişot*, Çev. Mete Aydoğan, Mavi Yayınları, İstanbul.

Feridunoğlu, L. (2004), *Müziğe Giden Yol*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul.

İlyasoğlu, E. (2001), *Zaman İçinde Müzik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Say A. (1997), *Müzik Tarihi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara
Gilliam, B. (2007), *Richard Strauss*, www.grovemusic.com
(6/12/2007)